

การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนแควระบบ-สียัด ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแบบมีส่วนร่วม

The Participative Management of Community Forest Resources in the National Sanctuary

ลักษณพร โรจน์พิทักษ์กุล*

Laksana.roj@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการณ์การจัดการป่า วิธีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืช พันธุ์สัตว์ การจัดทำฐานข้อมูล และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนแควระบบ-สียัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติของบ้านท่าทองดำ ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชน หน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานราชการ จำนวน 30 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในเขตป่าสงวนคนในชุมชนใช้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงความสำนึกถึงคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่า 2) ด้านการสำรวจพรรณพืช พบว่า ป่าชุมชนมีพรรณพืชทั้งไม้ยืนต้น ไม้ต้นขนาดเล็ก ไม้พุ่ม ไม้เถา และพืชล้มลุก รวม 83 ชนิด ด้านการสำรวจพันธุ์สัตว์ พบว่า มีสัตว์ 38 ชนิด แบ่งเป็น 8 ประเภท การจัดทำฐานข้อมูลพรรณพืชประกอบด้วย ชื่อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อท้องถิ่น การใช้ประโยชน์ และส่วนที่ใช้ ฐานข้อมูลพันธุ์สัตว์ประกอบด้วย ชื่อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ และชื่อท้องถิ่น ด้านการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยการเพิ่มพื้นที่ป่าและปลูกไม้ยืนต้นเป็นพื้นที่ 10 ไร่ ข้อค้นพบของการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนคือการใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มีองค์ประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ 1) ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ 2) เครื่องมือ ประกอบด้วย การประชุม แผนงาน/โครงการ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) หลักการ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม ประชาธิปไตย การทำงานเป็นกลุ่ม การสร้างเครือข่าย 4) การจัดการความรู้ ประกอบด้วย เป้าหมายของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมความรู้

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากร ป่าชุมชน การปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

Abstract

The objectives of this research aimed to study the condition of forest management, ways of life, culture, tradition, beliefs, and consciousness of virtue and value of exploitation of community forests. Also, the research emphasized on the study of biological diversity, florae and breed so as to create a database as well as to revive the general condition of community forest in sanctuary area in Ban Tatongdam, Tungpraya Subdistrict, Sanamchaikhet District, Chachoengsao Province. This qualitative research was conducted through participation research. Important data was extracted from 30 people: community leaders, community scholars, locals, local organizations, and government sectors. For the forest resource management, it was found that local people in the community had their own culture, tradition, and ancient belief relevant to their lifestyle and consciousness of value and virtue of forest exploitation. For the survey of florae in community forest at Ban Tatongdam, it was found that there were 83 species of florae: perennials, trees, bushes, vines, and annuals. For the survey of breed in Ban Tatongdam, it was found that there were 38 kind of animal. For the building of a database of florae and breeds, the florae database was created with common names, scientific names, local names, and indication. As for the database of breed, it was created with kinds, common names, scientific names, and local names. For the revival of community forest, it was found that the ten rai forest area and perennials had been aimed to increase. Interestingly, the real participation principles consisted of four elements: 1) Input: local administrative organization, public sectors, 2) instruments: meeting, work plan/project, culture, tradition, beliefs, local wisdom, 3) Principle: participation, democracy, teamwork, network, and 4) knowledge management: aims of community, knowledge sharing, knowledge Asset.

Keywords : resource management, community forest, participation research

บทนำ

สังคมไทยได้ก่อรูปมีการพัฒนาการมาจากการสัมผัสที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่า ทั้งนี้เพราะในด้านหนึ่งนั้นชุมชนหมู่บ้านซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคมไทยล้วนมีกำเนิดมาจากการบุกเบิกและใช้พื้นที่ป่าเป็นที่ทำกิน อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ป่าในประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่ไม่เคยปลอดจากกิจกรรมของมนุษย์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2538) เรื่องป่าไม้จึงเป็นปัญหาที่สำคัญระดับประเทศ โดยจะเห็นได้ว่าปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยได้ลดลงอย่าง

ต่อเนื่องในอัตราที่รวดเร็ว ทั้งนี้จากภาพถ่ายดาวเทียมแลนด์แซท (LANDSAT-5) พบว่ามีพื้นที่ป่าทั่วประเทศ 273,638.50 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 53.33 ของประเทศ และในปี 2536 เหลือพื้นที่ป่าเพียง 133,521.0 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 26.02 แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ป่าลดลง (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2543) และจากการที่ป่าไม้ลดลงทำให้การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศของป่าด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และไม่ใช้สอยลดลง ด้วยการลดลงของป่าไม้มีสาเหตุหลายประการ เช่น การตัดไม้ ถางป่า การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว

การก่อสร้างขนาดใหญ่ และการขยายตัวเป็นเมือง (แพรวพรรณ นาคขุนทด และคณะ, 2542) จากสภาพความเสื่อมโทรมนำไปสู่วิกฤตปัญหาตามธรรมชาติ การเกิดความร้อน ความแห้งแล้ง แผ่นดินมีความขึ้นน้อยลง ต้นไม้ไม่ผลิติดอกออกผล แหล่งน้ำไม่เพียงพอกับการบริโภคใช้สอย ลำน้ำเหือดแห้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ดินเสื่อมคุณภาพ เป็นต้น จากปัญหาดังกล่าวทำให้หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนได้เห็นความสำคัญของปัญหาป่าไม้ จึงได้มีการส่งเสริมอนุรักษ์ โดยการปลูกป่าทดแทนอย่างต่อเนื่องซึ่งในปี พ.ศ. 2551 ประเทศไทย มีพื้นที่ป่าทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 33.44 ของประเทศ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2546).

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของสังคมโลก แนวทางการจัดการป่าชุมชนเป็นกลยุทธ์สำคัญในการเพิ่มพื้นที่ป่าโดยรวมของประเทศให้เป็นไปอย่างยั่งยืน เป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ ตามที่ชาวบ้านในชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ดำเนินการมาเป็นเวลานาน แนวความคิดของ “คนอยู่กับป่าแบบพึ่งพา” ในลักษณะที่ชุมชนได้ดำรงชีวิตอยู่กับป่ากับระบบนิเวศ ใช้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การพึ่งพิงซึ่งกันและกันของคนกับป่ามาจัดการเพื่อป่าคงอยู่และคนอยู่รอด (แพรวพรรณ นาคขุนทด และคณะ, 2542) ปัจจัยที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นไปอย่างยั่งยืนได้นั้น จะต้องมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้นด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ (ชุมเจตน์ กาญจนเกสร, 2539)

ป่าชุมชนแควระบบ-สียัดของบ้านท่าทองดำ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ในเขตป่าสงวนแห่งชาติตำบลทุ่งพระยา อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพื้นที่โดยประมาณ 25 ไร่ จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรกรรม มีการ

บุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรส่วนตัว เช่น การปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพด ยูคาลิปตัส การรุกรืบในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ส่งผลให้สภาพป่าชุมชนคงเหลือให้เห็นไม่มากนัก ปัจจุบันผู้นำชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และพยายามที่จะขอคืนพื้นที่ป่า แต่ก็ยังขาดพลังในการขับเคลื่อนให้เกิดการฟื้นฟูสภาพของป่าชุมชนได้ ส่งผลให้ป่าชุมชนเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ประชาชนในหมู่บ้านไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าอย่างเท่าเทียมกัน เกิดการแย่งชิงทรัพยากร และชุมชนยังไม่มีจัดการป่าชุมชนอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมที่จะช่วยขับเคลื่อนให้เกิดการฟื้นฟู อนุรักษ์ สงวน รักษาให้ป่าชุมชนเป็นป่าที่เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนโดยรวม

ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในเขตป่าสงวนของบ้านท่าทองดำ ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการรวมพลังขับเคลื่อนการจัดการให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน การคืนพื้นที่ป่าชุมชนและเพื่อให้ป่าชุมชนเป็นป่าสาธารณะที่ทุกคนได้รับประโยชน์ ในลักษณะคนอยู่กับป่าแบบพึ่งพาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
2. เพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ พรรณพืช พันธุ์สัตว์ของป่าชุมชน และจัดทำเป็นฐานข้อมูลของชุมชน
3. เพื่อฟื้นฟูป่าชุมชนแควระบบ-สียัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติของบ้านท่าทองดำ ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีส่วนร่วม (Participation Action Research : PAR)

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีจำนวน 30 คน ประกอบด้วย 1) หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ หัวหน้าฝ่ายจัดสรรน้ำ กรมชลประทาน จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ จำนวน 2 คน ครูโรงเรียนบ้านท่าทองดำ จำนวน 1 คน 2) หน่วยงานท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล จำนวน 2 คน 3) กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน จำนวน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน ประธานกลุ่มอาชีพ 2 คน สารวัตรกำนัน จำนวน 1 คน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน 4) กลุ่มตัวแทนชาวบ้าน เกษตรกรในพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 10 คน รวมจำนวน 30 คน

พื้นที่วิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ป่าชุมชนแควระบบ-สียัด หมู่ 6 บ้านท่าทองดำในเขตป่าสงวนแห่งชาติตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากระบบนิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากข้อมูลทุติยภูมิและปฐมภูมิ เนื่องจากชุมชนในตำบลทุ่งพระยาส่วนใหญ่เป็นชาวไทยอีสานที่อพยพเข้ามาอยู่และจับจองพื้นที่ในป่าสงวนแห่งชาติทำกิน ต่อมาส่วนราชการได้ออกเอกสาร สปก. ให้กับคนที่อยู่เดิม และชุมชนยังมีการใช้วิถีชีวิตควบคู่กับป่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีระบบความคิดของชุมชนที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ชุมชนทุ่งพระยามีความเหมาะสมในการทำวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี การสืบค้นจากฐานข้อมูลแหล่งต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาบริบททรัพยากรป่าสงวนตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา จากอดีตถึงปัจจุบันจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุม และศึกษาสำรวจบริบทป่าชุมชนบ้านท่าทองดำ หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำหนังสือราชการถึงหัวหน้าฝ่ายจัดสรรน้ำโครงการชลประทานฉะเชิงเทรา เพื่อขอเข้าพื้นที่ทำวิจัย การสำรวจพรรณพืช และฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน และการเข้าพบสัมภาษณ์เชิงลึกกับหัวหน้าฝ่ายจัดสรรน้ำและผู้แทนกรมชลประทาน

ขั้นตอนที่ 4 จัดสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน นักวิชาการ ผู้แทนประชาชน ปราชญ์ชุมชนในการวางแผนสำรวจทรัพยากรพรรณพืชพันธุ์สัตว์ในป่าชุมชน การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และดำเนินการยืนยันข้อมูลและการทวนสอบความถูกต้องของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 5 จัดทำฐานข้อมูลพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ร่วมกับชุมชนในรูปแบบเอกสารและไวนิลเพื่อเป็นข้อมูลของชุมชน ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ 6 การเจรจาเพื่อขอพื้นที่คืนจากกลุ่มคนที่เข้าทำการเกษตรปลูกมันสำปะหลัง และปลูกยูคาลิปตัส เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน ประกอบด้วยคณะผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน กำนัน สารวัตรกำนัน และกลุ่มผู้ทำการเกษตร

ขั้นตอนที่ 7 ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อออกแบบกระบวนการฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนคือ

1. ผู้วิจัยเตรียมความพร้อมกับผู้ผู้นำชุมชนเพื่อร่วมกันวางแผน ประสานกับหน่วยผู้ที่เกี่ยวข้อง เตรียมการ

ด้านพื้นที่ การจัดหาพันธุ์ไม้ การเตรียมพื้นที่ การตัด ต้นยูคาลิปตัส

2. ผู้วิจัยได้ประสานงานกับผู้นำต่าง ๆ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สาธารณสุขชุมชน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าทองดำ นักวิชาการในพื้นที่ สารวัตรกำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน กลุ่มจิตอาสา ประธานสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏ ราชนครินทร์ เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมในการปลูกป่าชุมชน แควระบม-สียัด

3. โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน การดำเนินการเตรียมพื้นที่โดยผู้วิจัย ผู้นำชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น ในวันที่ 27-28 เมษายน 2558

4. ดำเนินการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าชุมชน และเพื่อเป็นแนว โดยมีผู้วิจัย ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มจิตอาสา นักเรียน นักศึกษา เข้าร่วมดำเนินการรวม ทั้งสิ้น จำนวน 80 คน

ขั้นตอนที่ 8 ประชุมผู้นำชุมชน จำนวน 12 คน ที่ร่วมกันกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์การจัดการป่าชุมชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ กึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured interview) การศึกษาภาคสนาม (Fieldwork) โดยการศึกษาบริบทของพื้นที่ จากการรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) และ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) และการสำรวจป่าชุมชนโดยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล การปฏิบัติการภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการโดย 5 วิธีการ คือ การศึกษาเอกสาร การสังเกต แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การประชุม การจัดเวทีการจัดการความรู้เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชุมชน การตรวจสอบเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลและตรวจสอบความครบถ้วน

ของคุณภาพข้อมูล โดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ดำเนินการใน 2 วิธีการ คือ 1) การตรวจสอบแบบสามเส้า ด้านข้อมูล 2) การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการ รวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม การจัดเวที การประชุม ใช้การวิเคราะห์ด้วยการจำแนกประเภท ข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูล และสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย เป็นข้อความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ที่เชื่อมโยงกัน สามารถอธิบายพฤติกรรมที่เป็นปรากฏการณ์ ทางสังคมได้ชัดเจน

จากการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนนั้นต้องใช้หลักการมีส่วนร่วม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาศัยการทำงานเป็นกระบวนการกลุ่ม เครือข่าย และการจัดการความรู้ ผลการวิจัยและผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีรายละเอียดดังนี้

อภิปรายผล

1. สภาพการณ์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ปัจจุบันจากภาพถ่ายดาวเทียม สภาพป่าลดลงตามลำดับ มีการบุกรุก โดยเฉพาะในบริเวณตามเขตรอบๆ ป่าที่ถูกทำลายแล้วแหว่งเป็นหย่อมๆ โดยทั่วไปสภาพการลดลงของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตำบลทุ่งพระยาจนถึงปี 2549 มีพื้นที่ป่าคงเหลือ จำนวน 548,880 ไร่ ร้อยละ 16.42 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด ป่าไม้ในตำบลทุ่งพระยามีพื้นที่ 337 ตารางกิโลเมตร หรือ 210,625 ไร่ แยกเป็นพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย จำนวน 18,553 ไร่ และพื้นที่ทำการเกษตร จำนวน 29,795 ไร่ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 มีที่ดินเป็นของตนเอง (โฉนด) ประเภทที่ 2 เป็นเอกสารสิทธิ์ (สปก.)

อนุญาตให้ราษฎรมีสิทธิการถือครองโดยใช้ประโยชน์
ทางการเกษตร

ประเด็นการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเกิด
จากการที่ราษฎรต้องการที่ทำกิน การลักลอบตัดไม้
ทำลายป่า การบุกรุกแปลงปลูกสร้างสวนป่าของทาง
ราชการ การบุกรุกพื้นที่ป่าส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เขตป่า
สงวนแห่งชาติสำหรับการสงวนรักษาไว้ตามกฎหมาย
(แปลง RF) นั่นก็คือเป็นพื้นที่ที่สำนักงานปฏิรูปที่ดิน
คืนให้กรมป่าไม้ดูแล เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพเป็น
ป่าไม่สามารถนำไปดำเนินการอนุญาตให้ราษฎรเข้าทำ
ประโยชน์ได้

สถานการณ์การลักลอบทำลายป่าเพื่อทำการ
เกษตรมีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน เป็นปัญหาสังคมที่
ต้องอาศัยผู้นำที่มากะตุนจิตสำนึกของคนในพื้นที่ให้
หวนกลับมา นึกถึงผืนป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต ไม่
เพียงแค่ใช้ แต่ต้องปกป้องและดูแลรักษา จากการประชุม
ระดมสมองกับกลุ่มผู้นำและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่
ป่าไม้ เพื่อร่วมกันคิดถึงสภาพป่าเมื่อย้อนไปในอดีต กับ
ปัจจุบันว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผลการวิจัย
สะท้อนให้เห็นช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลง ทรัพยากรป่าไม้
ตำบลทุ่งพระยาจากอดีตถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 5 ช่วง
ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลง ทรัพยากรป่าไม้ตำบลทุ่งพระยาจากอดีตถึงปัจจุบัน

ช่วงที่ 1 2500-2513	ช่วงที่ 2 2514-2524	ช่วงที่ 3 2525-2539	ช่วงที่ 4 2540-2549	ช่วงที่ 5 2550-ปัจจุบัน
อุดมสมบูรณ์	การตั้งถิ่นฐาน	การเริ่มต้นฟื้นฟู	การบุกรุกทำลาย	การจัดการป่าไม้โดย ชุมชนและหน่วยงาน ภาครัฐ
สภาพพื้นที่ป่าในตำบล ทุ่งพระยาในอดีตมีความ อุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ ไม้นานาชนิดเป็นไม้หา ยาก เช่น มะค่า พะยูง ยางนา เต็ง ฯลฯ และมี สัตว์ป่ามากมายหลาย ชนิด เช่น กวาง ช้าง ม้า ลิง	การอพยพของคนต่าง พื้นที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในตำบลทุ่งพระยาได้แก่ จังหวัดระยอง ปราจีนบุรี ชลบุรี และ จังหวัดใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อเข้ามาอาศัยก็เริ่มทำ ลายป่าไม้แผ้วถางเพื่อทำ ที่อยู่อาศัย และประกอบ อาชีพ สิ่งที่มีอยู่เกิดความ เสื่อมโทรมภายในระยะ เวลา 10 ปี ประกอบกับ เกิดไฟป่าอย่างต่อเนื่อง สาเหตุจากความต้องการ พื้นที่ทางการเกษตร	ผู้นำชุมชนโดยกำนันและ นายบารุง ศรีโย ได้เกณฑ์ ชาวบ้านประมาณ 100 คน ร่วมกันทำแนวกันไฟ และหอดูไฟ มีการปลูกไม้ เสริมทำให้ประมาณ 5 ปี ป่ามีสภาพดีขึ้น และใน ปี พ.ศ. 2525 พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมราชินีนาถและ พระบรมวงศ์ศานุวงศ์ เสด็จโครงการสร้างเขื่อน ระบบ ในครั้งนั้นทรง โปรดเกล้าให้มีโครงการ ฟื้นฟูป่าแห่งนี้ขึ้นใหม่ โดยเฉพาะบริเวณเขื่อน ระบบให้อยู่ในความดูแล ของกรมชลประทาน	เกิดวิกฤติการณ์พอง สบู่แตก ประชาชนที่ ออกจากพื้นที่ไปทำมา หากินในที่ต่าง ๆ ได้ หลังไหลกลับสู่ภูมิลำเนา เดิม ประกอบกับการ อพยพเข้ามาจากคน ต่างพื้นที่ ได้เกิดการใช้ ทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ เพื่อประโยชน์ทางการ เกษตร ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง ปาล์ม ยางพาราทำให้พื้นที่ป่า ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว สภาพเขาทึบมอญเขา จมูกหัก กลายเป็นเขา หัวโล้น	กรมชลประทานได้ทำการ สงวนพื้นที่บริเวณอ่างเก็บ น้ำคลองระบมเป็นพื้นที่ ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ในปี พ.ศ. 2550 จำนวน กว่า 162,000 ไร่ อยู่ ในความดูแลของหน่วย ป้องกันรักษาป่าที่ ฉษ. 4 ตำบลทุ่งพระยา สังกัดทรัพยากรป่าไม้ 9 สาขาปราจีนบุรี ผล จากโครงการปลูกป่า เฉลิมพระเกียรติตามแนว พระราชดำรินับตั้งแต่ปี 2550 เป็นต้นมา ทำให้ ป่าสงวนแห่งชาติตำบล ทุ่งพระยามีสภาพกลาย เป็นป่า อีกครั้ง

จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ต้องอาศัยอำนาจรัฐและชุมชนร่วมกันจัดการ และระยะหนึ่งที่ทรัพยากรได้ถูกฟื้นฟูขึ้น แต่ความผันผวนทางเศรษฐกิจได้ส่งผลให้เกิดการแย่งชิงและบุกรุกทำลายทรัพยากรอีกครั้ง เห็นได้จากปรากฏการณ์ว่า เขาแปดวเขาทับมอญ เขาจุมกหัก ได้กลายสภาพเป็นเขาหัวโล้น ผู้นำชุมชนนำโดยนายบำรุง ศรีไยและชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ได้ร่วมกันปลูกป่าและเฝ้าระวัง รักษาในพื้นที่ 500 ไร่ ประกอบกับกระแสพระราชดำริสการรักษป่า การจัดการป่าอย่างเป็นรูปธรรมโดยชุมชนและหน่วยงานภาครัฐจึงเกิดขึ้นเป็นโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในพื้นที่ 162,000 ไร่ เมื่อรัฐและชุมชนร่วมมือประสานเชื่อมโยงกันในการจัดการป่า ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนในชุมชนให้มีจิตสำนึกรักป่าขึ้น ในประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อผู้นำชุมชนและประชาชนซึ่งมีความรู้พื้นฐานและเห็นความสำคัญของป่าในบางเรื่องเป็นอย่างดี ทั้งสามารถระบุต้นเหตุของปัญหาได้ ฉะนั้นในการฟื้นฟูรักษาป่า จึงควรให้เขาเหล่านั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น (สากล สติธิตวิทยานนท์, 2532) อย่างไรก็ตาม แม้หน่วยงานภาครัฐและชุมชนจะได้เข้ามาร่วมกันควบคุมจัดการทรัพยากรป่าไม้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถควบคุมการบุกรุกจากคนภายนอกท้องถิ่นได้ ปัญหาเกิดจากการที่มีจำนวนเจ้าหน้าที่ป่าไม้น้อย การดูแลไม่ทั่วถึง ชาวบ้านบางส่วนจึงยังคงพยายามเข้าไปถากถาง ไร่รกร้าง เพื่อใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน อย่างไรก็ตาม ผู้นำชุมชนที่มีหัวใจนักพัฒนาได้รวมตัวกันและพยายามเฝ้าระวังดูแลรักษาป่า รวมทั้งการจุดประกายการอนุรักษ์ฟื้นฟู ให้กับคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของป่าไม้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า และพยายามไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มมากขึ้น

เมื่อพิจารณาอีกด้านหนึ่งของการจัดการ
ทรัพยากรป่าซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนที่มาตั้งรกรากอยู่ใน

เขตป่าสงวนเป็นเวลานาน พบว่า คนในชุมชนใช้หลัก วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอด มาจากบรรพบุรุษ เพื่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และรักษาความมั่นคงในการผลิต ในตำบลทุ่งพระยา มี วัฒนธรรมประเพณีของคนทางภาคอีสานที่มาตั้งรกราก ถิ่นฐานอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทุ่งพระยา สืบทอดต่อกันมาเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ให้คนรักป่า การดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ พิธีการบวชป่า พิธีการห่มผ้าเหลืองให้กับต้นไม้ใหญ่ในป่าเขตวัด ได้แก่ วัดท้าวอุไทย วัดพญานาคราช วัดเขามันเทศ ประเพณี บุญบั้งไฟ ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ที่อ่างเก็บน้ำระบม และประเพณีบวชป่าก็ได้ถูกจัดให้มีขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2557 ณ ป่าชุมชนแควระบม-สียัด เพื่อปลูกจิตสำนึกรักป่าให้กับคนในชุมชน จะเห็นได้ว่า ประเพณีการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการผลิตเพื่อยังชีพในภาคการเกษตร และความเชื่อมโยงในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นฐานของการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะที่ชุมชนได้ดำรงชีวิตอยู่กับป่า การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการนำแนวความคิดของคนอยู่กับป่าแบบพึ่งพา (แพรวพรรณ นาคขุนทด และคณะ, 2542) ใช้หลักการพึ่งพิงซึ่งกันและกันเพื่อให้ป่าคงอยู่และคนอยู่รอด เมื่อชาวบ้านร่วมกันพิทักษ์รักษาป่าให้ คืนสู่สภาพป่าธรรมชาติเช่นดังอดีต ป่าก็สนองตอบความต้องการของชาวบ้าน (นิวัติ เรืองพานิช, 2539) โดยให้ผลตอบแทนในรูปของแหล่งอาหาร การเก็บหาของป่า แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและเกษตรกรรม แหล่งต้นน้ำ ลำธาร สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่า และสถานที่ศึกษาธรรมชาติของ ลูกหลาน เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าในทางอ้อมที่ไม่กระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อม

หากพิจารณาด้านความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่า และมูลค่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในตำบล
ทุ่งพระยา ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าโดยการหา

ของป่าเพื่อเป็นอาหารในการดำรงชีวิต ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเป็นยารักษาโรคด้วยภูมิปัญญา ใช้ไม้เพื่อใช้สอยต่าง ๆ ป่าชุมชนแควระบบ-สียัด เป็นป่าโปร่ง ชาวบ้านประกอบอาชีพและหาเลี้ยงชีพ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ใช้พื้นที่ป่าทำการเกษตรปลูกมันสำปะหลัง ข้าว ข้าวโพด บวบ กล้วยน้ำว้า ถั่วงอกยาว และพืชที่ใช้เป็นอาหารหลากหลายชนิด ป่าจึงเป็นแหล่งอาหารและหารายได้ของคนในชุมชน กลุ่มที่ 2 ใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ ซึ่งชาวบ้านใช้วิธีปล่อยเข้าหากินในป่าซึ่งง่ายต่อการควบคุมดูแล เพราะในป่าชุมชนมีแหล่งอาหาร เช่น หญ้า และน้ำจากคลองระบบที่อุดมสมบูรณ์ กลุ่มที่ 3 มีอาชีพหาสัตว์น้ำในคลองระบบ-สียัดด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน และทั้ง 3 กลุ่มอาชีพได้เกิดความขัดแย้งกัน สถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนทำเกษตร คนเลี้ยงสัตว์ และคนหาสัตว์น้ำ ที่คนและ

สัตว์ได้เหยียบย่ำผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย อุปกรณ์การเกษตรสูญหาย ข้อขัดแย้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนทั้งสามอาชีพที่องค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานภาครัฐต้องเข้ามามีบทบาทในการจัดการ และยุติลงด้วยฝ่ายรัฐมีข้อห้ามการนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในป่าชุมชน

2. ความหลากหลายทางชีวภาพ ผลจากผลการเดินสำรวจศึกษาข้อมูลพรรณพืชของป่าชุมชนบ้านท่าทองดำ ในเขตป่าสงวนตำบลทุ่งพระยา อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ในป่าชุมชนมีทั้งไม้ยืนต้น ไม้ต้นขนาดเล็ก ไม้พุ่ม ไม้เถา และพืชล้มลุก รวม 83 ชนิด จากข้อมูลสะท้อนว่า ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านท่าทองดำยังมีความหลากหลายของพรรณไม้ป่าที่ควรอนุรักษ์ไว้เพื่อรักษาระบบนิเวศและการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันของคนในชุมชน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงพรรณพืชในป่าชุมชนบ้านท่าทองดำในเขตป่าสงวนตำบลทุ่งพระยา

ประเภท	จำนวน	ร้อยละ
ไม้ยืนต้น	31	37.35
ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก	17	20.48
ไม้พุ่ม	10	12.05
ไม้เถา	16	19.28
ไม้ล้มลุก	9	10.84
รวม	83	100

จากตารางแสดงให้เห็นว่าในป่าชุมชนมีชนิดของไม้ยืนต้นมากที่สุด จำนวน 31 ชนิด (ร้อยละ 37.35) ตัวอย่างพืชที่สำรวจพบ เช่น มะค่าแต้ (*Sindora siamensis*) ใช้ลำต้นเป็นส่วนประกอบของบ้าน สรรพคุณทางยา รักษาเมะเร็ง ม้าม พุงป่อง หวัด (*Syzygium cumini* L. Skeels) ประโยชน์ทำสิ่งปลูกสร้าง แก้วโรคบิด ท้องร่วง ส่วนที่ใช้คือ ลำต้น เปลือก ใบ ผล ขี้เหล็ก ทำสิ่งปลูกสร้าง แก้วโรคบิด ท้องร่วง แก้วไข้ โรคเหน็บชา นิ้ว ขับปัสสาวะ ทำอาหาร ส่วนที่ใช้คือ ราก ลำต้น เปลือก แก่น ดอก ใบ

ไม้ยืนต้นที่สำรวจพบส่วนใหญ่เป็นไม้ที่ปลูกขึ้นใหม่ในระยะเวลา 1 ปี รองลงมาเป็น ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก จำนวน 17 ชนิด (ร้อยละ 20.48) เช่น กำลังเสือโคร่ง (*Strychnos axillaris* Colebr) ท้องถิ่นเรียกว่า พญาเสือโคร่ง สรรพคุณใช้บำรุงกำลัง แก้ปวดเมื่อย ส่วนที่ใช้คือ เปลือกและลำต้น ไม้เถา มีจำนวน 16 ชนิด (ร้อยละ 19.28) เช่น ขมิ้นเครือ (*Arcangelisia flava*) ชื่อท้องถิ่นเรียกว่า เถาขมิ้น สรรพคุณใช้ราก ลำต้น บำรุงธาตุ แก้ท้องเสีย ไม้พุ่ม มี 10 ชนิด (ร้อยละ 12.05) เช่น เปล้าน้อย

(*Croton stellatopilosus* Ohba) ทองถิ่นเรียกว่า เปล้าเล็ก สรรพคุณใช้เปลือกและใบรักษาโรคท้องเสีย ใฝ่รวก (*Thyrsostachys siamensis* Gamble) ใช้ลำต้นตากแห้งบ้าน จักสาน หน่อใช้ทำอาหาร เป็นต้น ที่พบน้อยที่สุดเป็นไม้ล้มลุก จำนวน 9 ชนิด (ร้อยละ 10.84) เช่น น้ำนมราชสีห์ (*Euphorbia hirta*) สรรพคุณใช้ทั้ง 5 ขับน้ำนม ผดผื่นคัน ลำไส้อักเสบ บิดจากแบคทีเรีย จากข้อมูลชี้ให้เห็นว่าในป่าชุมชนมีพืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณทางยาหลากหลายชนิดที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาของตน

ผลการสำรวจพันธุ์สัตว์ในป่าชุมชนแควระบบ-สียัด พบว่า มีประเภทของสัตว์แบ่งออกเป็น 8 ประเภท ประกอบด้วย 1) นก 9 ชนิด 2) แมลง 5 ชนิด 3) ปลา 16 ชนิด 4) กุ้ง 2 ชนิด 5) หอย 1 ชนิด 6) ปู 1 ชนิด 7) สัตว์เลื้อยคลาน 2 ชนิด 8) สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ 2 ชนิด และสัตว์ที่ชาวบ้านพบเห็นบ่อย ๆ ได้แก่ งูชนิดต่าง ๆ จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนว่า ในพื้นที่ป่าชุมชนแควระบบ-สียัดบ้านท่าทองดำยังมีความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ที่ควร

อนุรักษ์ไว้เพื่อรักษาระบบนิเวศน์และการใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน

3. การฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนแควระบบ-สียัด โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรโดยใช้เทคนิคการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) ถอดแบบองค์ความรู้ผ่านแผนผังก้างปลา (Fishbone Diagram) คือ ส่วนที่ 1 ส่วน Knowledge Vision- KV หมายถึง ส่วนที่เป็นเป้าหมาย วิสัยทัศน์ หรือทิศทางของการจัดการความรู้ ส่วนที่ 2 ส่วน Knowledge Sharing-KS เป็นส่วนของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหมุนเวียนความรู้ และส่วนที่ 3 Knowledge Assets-KA เป็นส่วนของ “คลังความรู้” หรือ “ขุมความรู้” ได้จากการเก็บสะสม “เกร็ดความรู้” จากการประชุมเชิงปฏิบัติการในการจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย หน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน ผู้แทนภาคประชาชน ได้ข้อมูลความรู้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การจัดการความรู้เพื่อการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนแควระบบ-สียัด

การจัดการทรัพยากรป่าชุมชน	การแลกเปลี่ยนเรียนรู้	ขุมความรู้
1. ต้องการให้ป่าชุมชนมีอยู่ในชุมชนอย่างสมบูรณ์	1. การใช้ทรัพยากรร่วมกันในป่า ชุมชน	1. สมุนไพรรักษาโรค 2. พืชกินได้ 3. ไม้ใหญ่ให้ความชุ่มชื้น
2. การใช้ทรัพยากรน้ำจากสระประปาในพื้นที่ป่าชุมชน	1. ให้ชุมชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการใช้สระประปาในพื้นที่ติดป่าชุมชน	1. การร่วมรับผลประโยชน์ของคน ในชุมชนอย่างเป็นธรรม
3. จัดการด้านการบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตรอย่างจริงจัง	1. คณะกรรมการดำเนินการขอคืนพื้นที่ป่าชุมชนในส่วนที่ชาวบ้านยินยอมคืนให้และทำความเข้าใจร่วมกัน	1. ดำเนินการฟื้นฟู ปลูกป่า เพื่อคืนระบบนิเวศน์ให้กับชุมชน ป่างามคนสุข
4. คนในชุมชนช่วยกันติดป้ายอนุรักษ์ป่า	1. เป็นการสื่อสารให้ชาวบ้าน รับทราบร่วมกัน เพื่อช่วยกันฟื้นฟูอนุรักษ์ป่า	1. ความรู้ ความเข้าใจ เป็นช่องทางการสื่อสารให้ประชาชนในพื้นที่ ได้รับรู้และถือปฏิบัติตามร่วมกัน

การจัดการทรัพยากรป่าชุมชน	การแลกเปลี่ยนเรียนรู้	ชุมชน
5. การปลูกป่าเพิ่มให้กับพื้นที่ป่าชุมชน	1. ปลูกป่าใหม่ปลูกป่าเสริมและบำรุงรักษา 2. จัดกิจกรรมปลูกป่าในวันสำคัญ 3. ติดป้ายแนวเขตรอบป่าชุมชน 4. จัดตั้งกลุ่มอาสาดูแลป่าชุมชน 5. ปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนรักและหวงแหนป่าไม้ 6. เป็นที่รวบรวมพันธุ์สมุนไพรเพื่อการศึกษา 7. แหล่งอาหาร (เห็ด หน่อไม้ แต้ว ตาลึง สะเดา)	1. ศูนย์กลางเรียนรู้อนุรักษ์ป่าชุมชน (พันธุ์ไม้ที่เคยมีการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า การใช้ทรัพยากรร่วมกัน ป่าหมดคนตาย) 2. ป่าไม้ที่ปลูกอยู่บริเวณข้างทาง เช่น ประดู่ มะค่า ได้อาศัยเป็นร่มเงาในการพักผ่อน 3. ป่าชุมชนที่เป็นแนวเขตติดต่อกัน ระหว่างหมู่บ้าน เช่น การใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนในการศึกษา 4. เรียนรู้ในเรื่องของพันธุ์พืช ไม้หายาก พืชสมุนไพร แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม ได้แก่ พิธีการบวชป่า 5. การใช้ไม้เป็นส่วนประกอบบ้าน 6. การใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ไข่มดแดง 7. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (สมุนไพร)

คนที่อยู่ในชุมชนบ้านท่าทองคำยังคงมีความใกล้ชิดและพึ่งพิงธรรมชาติ ป่าไม้ ลำคลอง ที่เป็นแหล่งหาอยู่หากินของคนในชุมชน ในสถานการณ์ที่ป่าเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัดผู้นำชุมชนนำโดย นายทองคำ ชีเยสูตร และปราชญ์ชาวบ้าน นายประสูติ มณีรัตน์ เริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของป่า ได้พยายามพูดคุยหาแนวร่วมเพื่อจัดการมิให้มีการบุกรุกป่าชุมชนตามวิถีท้องถิ่น การเจรจาเพื่อมิให้ทำการเกษตรส่วนบุคคลในป่าชุมชนประสบความสำเร็จ เหตุผลเพราะที่ดินเป็นของสาธารณะอยู่ในความครอบครองของกรมชลประทาน เมื่อผู้นำ หน่วยงานท้องถิ่น นักวิจัย นักวิชาการเข้าไปในพื้นที่ ประกอบกับที่เกษตรกรได้เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วการคืนพื้นที่จึงเป็นการง่าย และทุกฝ่ายก็ได้ร่วมมือกันฟื้นคืนผืนป่าที่เสื่อมโทรมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง โดยอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ตามสถานการณ์และการปฏิบัติการที่หลากหลายในวิถีที่เกี่ยวข้องและเหมาะสม ปรับเปลี่ยนเรียนรู้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชุมชนจึงต้องเรียนรู้อย่าง

ไม่หยุดนิ่ง เพื่อให้การจัดการมีความยั่งยืน การจัดตั้งคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและจัดทำระเบียบกฎเกณฑ์ การใช้ป่าชุมชนแควระบบ-สืบทอดร่วมกัน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ที่จะต้องก้าวดำเนินต่อไป การร่วมกันหาแนวทางการยกระดับป่าชุมชน ระหว่างป่าชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการป่าและรักษาป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน ประเด็นที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความสำเร็จ คือ การเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม ตามองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ มีกฎระเบียบที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต ปรากฏการณ์เช่นนี้จะมีอยู่ในป่าชุมชนบ้านดอนมูล การเรียนรู้สู่การจัดการอย่างยั่งยืน (ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ, 2554) ที่ประสบความสำเร็จจากการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าที่อยู่ใกล้เมืองด้วยการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับสำนักจัดการป่าชุมชน การร่วมกันจัด

ทำกฎ ระเบียบ ข้อบังคับป่าชุมชนบ้านดอนมูลเพื่อให้ชุมชนรู้จักการดูแลป่าของตนเองเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ข้อค้นพบในด้านการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนพบว่า การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ มีรูปแบบสำคัญที่ทำให้การจัดการเรียนรู้ประสบความสำเร็จได้แก่ปัจจัยนำเข้า เครื่องมือ และหลักการ (วีระพันธ์ พานิชย์, 2556) องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย แบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ 2) เครื่องมือ ได้แก่ การประชุม แผนงาน/โครงการ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 3) หลักการ ได้แก่ การมีส่วนร่วม ประชาธิปไตย การทำงานเป็นกลุ่ม การสร้างเครือข่าย 4) การจัดการความรู้ ประกอบด้วย เป้าหมายของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมความรู้ จากผลการวิจัยได้สะท้อนอย่างชัดเจนว่าชุมชนเกิดจิตสำนึกกรัก ห่วงเห็นคุณค่าประโยชน์จากป่าและมีความรู้สึกของความเป็นเจ้าของส่งผลให้การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนมีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมการร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่กระบวนการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมวิเคราะห์ผลกระทบร่วมหาแนวทางป้องกันแก้ไข และร่วมกันแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเป็นธรรม เป็นการนำปัจจัยภายในชุมชนมาเป็นฐานของการพัฒนา (ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล, 2556) ในลักษณะของการใช้ชุมชนเป็นฐาน

(Community Based) สร้างกระบวนการเรียนรู้และเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเป็นการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ภาครัฐเป็นส่วนส่งเสริมสนับสนุน เป้าหมายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะตามผลการวิจัย

1.1 ควรมีการกำหนดขอบเขตของป่าชุมชน มีการประชุมพูดคุยกันในหมู่บ้าน และร่วมกันกำหนดขอบเขตระหว่างพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการบริหารจัดการป่าชุมชนต่อไป

1.2 ควรมีการประชาคมในชุมชน และปรับกฎ ระเบียบ ข้อห้าม บทลงโทษผู้ที่กระทำผิดที่คนในชุมชนยอมรับร่วมกัน พร้อมกับมีข้อมูลตามความจำเป็น โดยทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ การเป็นเจ้าของป่าชุมชน มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และรับผลประโยชน์ร่วมกันทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในระดับตำบล เพื่อสร้างเครือข่าย ขยายแนวคิดการทำงานในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2.2 ควรศึกษาวิจัยโดยการบูรณาการองค์ความรู้สู่การเรียนการสอนในโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ค่ายการเรียนรู้ การปลูกจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่น สืบสานเจตนารมณ์การรักษาป่าชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2546). *วิสัยทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์*. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2543). *พลเมืองของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. (2536). *ป่าไม้ภาคเหนือ : ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา*.
- แพรวพรรณ นาคขุนทด และคณะ. (2542). *ป่าชุมชน : สารสำคัญและประเด็น*. กรุงเทพฯ : แผนการสนับสนุนป่าชุมชนในประเทศไทย.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2539). *นิเวศวิทยาทรัพยากรธรรมชาติ*. คณะวนศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล. (2556). การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกเพื่อเศรษฐกิจของชุมชนตำบลกระทุ่มแพ้วอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี. *วารสารศึกษาศาสตร์* 24 (1) : 49-64.
- วิสุทธิ ใบไม้. (2532). *ความหลากหลายทางชีวภาพ*. ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย ณภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วีระพันธ์ พานิชย์. การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนด้านการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง. *วารสารศึกษาศาสตร์* 24 (1) : 129 -142.
- สหทยา วิเศษ. (2539). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : ศึกษากรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ สาขาพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ. (2554). *ป่าชุมชนบ้านดอนมูล : การเรียนรู้สู่การจัดการอย่างยั่งยืน*. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- สากล สถิตวิทยานนท์. (2532). *ภูมิศาสตร์ชนบท*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเอสพรีนติ้งเฮาส์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (2538). *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่ากรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.